

12 MELLÉKHASZNÁLAT

Jelentőségénél fogva a legelső helyen mindenképpen a *faszenítést* kell megemlítenünk. A vajdahunyadi és a ruszabányai vasgyárak számára ipari méreteket elérő tömegben, tehát nem is tábori boksákban, hanem ipartelepeken végezték a munkát. Például a **fényesi** (Riu Alb-völgyi) Milosevič-féle szénítótelep évente 30 ezer m³ fát szenített.¹⁴³

A vidék természeti adottságaiból következett, hogy a *mészköbányászat* is jelentős szerephez jutott. Ez különösen ott volt érdekes, ahol megfelelő szállítási feltételek, például olcsó vízi út állt rendelkezésre. A *román-bánsági* vagyonszösségnek **Dunatólgyes** határában, közvetlenül a Duna-parton, a Kazán-szoros kijáratánál volt ilyen bányája. A bányászott mészkö – miként azt az egyik bérbeadási hirdetésből megtudhatjuk¹⁴⁴ – nemcsak mészégetésre, hanem építőköcnak és egyéb (feltehetően falburkolati) célokra is alkalmas volt.¹⁴⁵

A *szerb-bánsági* vagyonszösség tájáról pedig a Sziriniapatak mentén, az Al-Dunára kifutó köszénbányászatot említhetjük meg. Ezen bányák megnyitása a dunai gőzhajóforgalommal van összefüggésben.¹⁴⁶

12.1 Mezőgazdasági mellékhasználat

A lakosság szempontjából természetesen a legfontosabb a mezőgazdasági mellékhasználat, ezen belül is az *erdei legeltetés* volt. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy az erdők és legelők elkülönítése után is terhelte az erdőket bizonyos legeltetési mellékhasználat. Ezt néhány számadattal jellemezhetjük.

A *szerb-bánsági vagyonszösség* erdeinek 60%-a volt 1891-ben az erdei legeltetés elől elzárva, a következő évben már csak 40%-a.¹⁴⁷ Ebből arra következtethetünk, hogy az erdészekre az erdők legeltetésre való átengedése miatt itt is – miként az ország szinte minden vidékén – nagy nyomás nehezedett.

A román-bánsági közösséggel kapcsolatban pedig a kecskék óriási számára kell utalnunk. TERFI Béláék mutatták ki, hogy az 1910. évi összeírás szerint

- **Mehádia** községben 100 birtokosnak 2362 kecskéje,
- **Tiszóca** községben pedig 42 birtokosnak 882 darab állata volt.¹⁴⁸

Állítható, hogy ennyi „erdőpusztító” mellett nemcsak a közlegelők, hanem a szomszédos erdők is tönkrementek. Annál is inkább, mert alig képzelhető el, hogy például Mehádián az a gazda, akinek 101 kecskéje volt, télen azokat az istállóban tartotta volna. Követte az évszázados módszert, azaz a kecskék a kidöntött fák rügyeivel, hajtásaival, kérgével teleltek át.

A szorosan vett erdei legeltetésen kívül a itt is történtek *legelőerdő-kijelölések*. **Temesszlatina** és **Galacs** községek határából van arra adatunk, hogy „LE” (legelőerdő) üzemosztályt létesítettek. Mindkét helyen bükkösből termelték a fákat olyan mértékben ki, hogy ott a gyeptakaró kialakulhasson és ott legeltetni lehessen.¹⁴⁹ (Ennek üzemtervezési feladatait már korábban tárgyaltuk.)

12.2 Vadászat, halászat, természetvédelem, turisztika

Az olasz térképész, Francesco GRISELINI 1774-ben tudósított a bánsági állapotokról. Ő a tájat még mindig elvadultnak látta. Nyulat, rókát, vaddisznót és szarvasokat látott, amiket medve és farkas üldözött. Na meg a bánsági lakosok, hiszen – miként írta – a lakosság fő foglalkozását *a vadászat* és az állattartás adja.¹⁵⁰

A XIX. század elejéről van olyan adatunk, amely szerint a bánsági határőrök évente 1000 nyulat, 500 özet, 120 vaddisznót, 80 (feltehetően elvadult) kecskét, 20 szarvast és 60 viperát ejtettek el.¹⁵¹ Tehát a viperák pusztításának „népmozgalmi” jellegét már akkortól megfigyelhetjük.

A határőrök vadászati jogáról az alaptörvényekben külön rendelkezést nem találunk. Ennek az is lehet a magyarázata, hogy ezt mindenki természetesnek vette, mivel aki a földet használta, az a használatba beleértette a vadászati jogot is.

Később, a XIX. század közepén viszont egy igen érdekes természeti emlék, *természetvédelmi kezdeményezés* kapcsolódik a *szerb-bánsági határőrvidékek*hez.

SCHMITZ Nepom. János 1844-ben arról tudósított, hogy a **Dunadombó és Ómoldova** közötti Duna-szigeteken a „hódony” még előfordul, bár az a „tudatlan kezek” által pusztítatik. (És esetleg el is vándorolhat.) Ezért „kíméleti intézményeket” kellene életbe léptetni és a rendelkezéseket a Duna-szigeti erdészeknek kiadni. A továbbiakban ők gondoskodnának az itt még honos, de a „mentő szabályok” nélkül hamarosan kipusztuló hódok védelméről.¹⁵² Sajnos az említett figyelemfelhívás visszhangtalan maradt,¹⁵³ és az Al-Dunán az utolsó hódokat feltehetően 1865-ben ejtették el.¹⁵⁴

Magyarország alkotmányának helyreállítása után, 1872-ben a vadászati jogot a földtulajdon elválaszthatatlan részének nyilvánították (VI.tc.1.§). A határőrvidék polgárosítása után visszakerülő területeken is ez a törvény lépett életbe. S még egy lényegest, mégpedig a *vadászterület bérbeadási kötelezettségét* kell a következő, az 1883. évi vadászati törvényből kiemelnünk, ami – értelemszerűen – a tulajdonosuk által nem hasznosított területekre vonatkozott.

A „magyar végvidéki” erdők vadászati haszonba vételét a felosztás előtt (és a kincstár esetében utána is) az erdészek, a kezelő tisztai személyzet bérelte.¹⁵⁵ Az óriási, mintegy 200 ezer kh-nyi (kb. 115 ezer ha) területen azonban csekély vadállomány fordult elő. Vadászati különlegességek, így zerge és medve, csak a Hunyad megyével határos Godján-Szárkó-hegységben, a Szörényi-havasok magasabb régióiban élt. Ezek viszont a kincstárnak jutottak, így a vagyonszociális erdők különösebb vadászati értéket nem képviseltek. A csekély vadállományt nemcsak az elegyetlen bükkösök gyenge vadeltartó-képessége, hanem a mindenhol űzött legeltetések, továbbá a irtásföldek művelésének zavaró hatása is magyarázza. (Lásd még ehhez a **3. melléklet**ben idézett erdőőri szolgálati utasítás vadászatra vonatkozó rendelkezéseit is.)

A vidék *halászati, horgászati hasznosításáról* kevés adatunk van. Csak azt tudjuk, hogy a Temes folyó, amely

átfolyik **Karánsebesen**, halászati jogát fele részben a kincstár, fele részben pedig a város hasznosíthatta.¹⁵⁶

Szintén a román-bánsági ezred terültéről, **Almafatelepről** és **Karánsebesről** van tudósításunk pisztrángtenyészetről.¹⁵⁷ Az előbbi helyen azonban a fűrésztelepek szennyezték a patakat, így a halállomány nem tudott gyarapodni.¹⁵⁸

A *dunai halászatról*, mint érdekességről említjük meg a Szál Testvérek orsovai cégét. A legjelentősebb kiviteli cikküket az al-dunai viza- és sörgtokkaviár képezte. „Nevezett cég – írták róla 1900-ban – a nyugat metropolisainak legelőkelőbb vendéglőit számítja állandó vevői sorába és kiváló versenyképességéért a párisi [világ]tárlaton arany éremmel lón kitüntetve.”¹⁵⁹

A bánsági határörvidék *természeti nevezetességei* részben a Duna Kárpátokon való áttöréséhez, részben a hegyvidék különlegességeihez, nem elhanyagolható mértékben azonban történelmi eseményekhez kötődtek. A századfordulón meginduló *természetvédelmi mozgalom* ezért az általunk most vizsgált részen is talált megóvandó nevezetességeket. Igaz, ezek nem a két vagyonközösség tulajdonában voltak, így most a felsorolásuktól eltekintünk.¹⁶⁰ Egy nevezetességet azonban turisztikai és pihenési-üdülési szempontból feltétlenül ki kell emelnünk.

„**Herkulesfürdő** (Mehádia), mely 37-56 °C hőfokú kénes és konyhasó[t] tartalmazó, már az ókorban ismert gyógyerejű vízzel rendelkezik. Magyarország délkeleti részén és közvetlen Románia határán, a tenger színe felett 178 méter magasságban, magas hegyek által körülvelt kies völgyben, az örökké csergedező Cserna patak mentén fekszik. Éghajlata enyhe, levegője ózon-dús és ivóvizét, a Dámogled hegyből fakadó (10 °C) üde hegyi forrásból nyeri” – olvashatjuk egy 1890. évi ismertetőben. Majd tovább: „Megemlítendő Herkulesfürdőnek az árnyas lugasokon, völgyeken és enyhébb lejtőkön átvonuló, évről-évre szaporított s jelenleg mintegy 35 kilométert kitevő sétaújtjai, melyeket az egyes magaslatokon elhelyezett gloriettek díszítenek, s különösen Erzsébet magyar királynő Ő felsége által előszeretettel és sűrűen felkeresett, Ő felsége

magas emlékére »Erzsébet magaslatnak« nevezett helyen 1887. évben épült és 1890. évben újított gloriette is.”¹⁶¹

A fürdő ugyan kincstári tulajdonban, a magyar királyi fürdőfelügyelet (ami a földművelésügyi minisztériumhoz tartozott) irányítása alatt volt, de a fürdőhely kérdéseiben az itteni *román-bánsági* vagyonközösség is érdekelt volt.¹⁶² Ez az érdekeltség három területre vonatkozott. Az elsőt a határőröket megillető, még a régi időkből megmaradt fürdési jog, amely a Herkules-, a Lajos- és a Ferenc-fürdőkre terjedt ki. Ezt az ingyenes, a régi időkből maradt jogot azonban a magyar kormány – hivatkozva az összes szolgalmi jog megváltottságára – 1902-ben megszüntette, s ezzel a volt határőrök között a kormány népszerűsége jelentősen csökkent. Szintén a határhoi időkből maradt meg szálláshelyként a katonai kórház épülete és a Teréz-udvar. Végül a harmadik érdekeltségüket az ún. Tatarczy-vagyon képezte. A vagyonközösség ugyanis a Herkulesfürdön több ingatlannal rendelkező Tatarczy Károlynak jelentős pénzüsszeget adott kölcsön. A kölcsön biztosítékát a Tatarczy-villák jelentették volna, de azok jövedelme a tervezettet nem érte el. Így a vagyonközösség is csak peres eljárás után jutott a pénzéhez. A továbbiakban a közösség vezetőségének mindenesetre elment a kedve attól, hogy akár turisztikai, üdülési-pihenési beruházási célból adjon valakinek kölcsön. A faüzlet volt az egyedüli biztos, ráadásul jelentős jövedelmet adó vállalkozás, ami a vagyonközösséget anyagi szempontból meg tudta tartani.

Herkulesfürdő további nevezetességét nemcsak az éjjelenként röpcködő millió szentjánosbogár adta, hanem voltak ott erdészeti látnivalók is. A feketefenyő, a török mogyoró, a keleti gyertyán és az orgona a vidéken természetes előfordulású. Aki felment a Fehérkereszt-kilátóhelyre, a Damogled-forráshoz, az Erna-magaslatra és a Széchenyi-réten keresztül tett egy körutat, az említett fás növényeken kívül érdekes sziklaalakzatokban, illetve a vidék teljes panorámájában gyönyörködhetett.¹⁶³ (Lásd a **4. mellékletet**.)